

TAVUSLA DÜŞÜŞ, SİMURGLA YÜKSELİŞ İSLAM ORTAÇAĞI'NA DAMGASINI VURAN KUŞ RİSALELERİ VE SAFİR-İ SİMURG

Hayrunnisa (ÇAKMAKÇI) TURAN*

Özet

Henry Corbin'in 'kuş döngüsü' (cycle de l'oiseau) olarak isimlendirdiği kuş risaleleri, bilhassa ortaçağda İslam âlimleri tarafından mükerreren kaleme alınmıştır. İbni Sina ve Gazali'nin Risaletü't-Tayr, Feridüddin Attar'ın Mantıku't-Tayr, İbnü'l-Arabi'nin Anka'ü Muğrib şeklinde isimlendirdiği seyr-i sülûk hikâyelerinin bir diğeri de Şehabeddin Sühreverdî'ye ait olan Safir-i Simurg isimli eserdir. Sühreverdî'nin ruh yolculuğunu ele aldığı söz konusu sembolik ve tasavvufî hikâye, İbni Sina'nın Risaletü't-Tayr isimli eserine dayanmakta olup, risalenin kendisinden sonra aynı konuda kaleme alınmış eserlere ışık tuttuğu bilinmektedir. 'Fenâ fi'l-Hakk' ya da 'fena fillâh' şeklinde ifade edilen, nihai gayeye erişme arzusuyla Sûfî yani sâlik'in belli makamları kat ederek yol aldığı 'insan-ı kâmil' yolculuğu bu çalışmada farklı bir boyutuyla ele alınacaktır. İslam mistisizminde bir zamanlar cennet kapısının bekçiliği vazifesini ifa ederken şeytanın kışkırtmasıyla Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennetten kovulmalarına sebep olan tavus kuşu, bir anlamda insanoğlunun mütemadiyen ve mebzulen yaşayacağı buhranlara, hayat mücadelelerine, nefes aldıkça devam edecek sıkıntı ve huzursuzluklara kapı aralamıştır. Ancak tavus kuşunun söz konusu basiretsizliğini müteakip gelen düşüş nihai bir düşüş olarak insanoğlunun omuzlarına yüklenmeyerek Rahman ve Rahim sıfatlarına sahip Yaratıcının inayetiyle ikinci bir şans tanımıştır Âdemoğlu'na. Söz konusu şans, risalelerde Simurg ya da Anka gibi isimlerle zikredilmiş efsanevi kuş ile sembolleştirilen, Yaratıcı'da yok olmayı dünyadayken başarabilme ve böylelikle hem dünya hem de ukbâ hayatını güzelleştirebilme yolculuğuyla ilgilidir.

Anahtar kelimeler:

Simurg, tavus, seyr-i sülûk, fenâ fillâh.

THE FALL BY A PEACOCK, THE RISE BY A SIMURGH Medieval Islamic Treatises On Birds And Safir-i Simurg

Abstract

Medieval Muslim intellectuals wrote treatises on birds which Henry Corbin called them 'bird-cycle'. 'Safir-i Simurg' of Shihabaddin Sohrawardi is another sayr al-suluq story named by Avicenna and Al-Ghazali as 'Risalat al-tair', Ferid al-Din Attar as 'Mantıq al-tair' and İbn al-Arabi as 'Anqa al-mughrib'. Sohrawardi borrowing from Avicenna's treatise, created a symbolic and mystic narration of the journey of soul that became a model for later similar works. Connnoted as 'fanâ fillah' or 'fanâ fil haqq', the journey of a Sufi (salik) who has a desire to reach to the ultimate goal and who passes different stages (maqamat) on the road to become an 'al-insan al-Kamil' and the different dimensions this journey entails, is the scope of this study. In Islamic mysticism, the peacock although it was the gape keeper of Paradise, incited by Satan brought about the expulsion of Adam and Eve, causing thus, a continual and dreadful life struggle, unrest, and difficulties for all mankind. The imprudence of the peacock though is not eternal as Allah with his quality as al-Rahman and al-Rahim gave a second chance to them. A mythical bird Simurg or Anqa symbolized this chance. The achievement of this journey will eventually bring peace and tranquility both in this world and the other.

Keywords:

Simurg, the peacock, sayr al-suluq, fanâ fillah.

* Ar. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi Anabilim Dalı; hayrunnisa.cakmakci@omu.edu.tr

Feridüddin Attar (ö.1221)'in sembolik seyr-i füsûlûk hikâyelerinden oluşan Mantıku't-Tayr isimli mesnevisi her ne kadar Simurg'dan ve fenâ fillâh kavramından bahseden oldukça kapsamlı bir eser olsa da, mesnevinin kaleme alındığı dönem itibarıyla kendisinden önce aynı konu üzerine yazılmış eserlerden etkilenmiş olması gerçeği yadsınamaz. Ancak söz konusu eser, gerek tavus kuşunun gerekse Simurg'un hikâyelerini ayrıntılarıyla ortaya koyması bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Simurg'la ilgili olarak bilhassa Ortaçağ'da İslam düşünürleri tarafından pek çok risale kaleme alınmış olmakla beraber bu çalışmada eserine ad olarak Simurg'un ismini tercih eden Sühreverdî (ö. 1191)'nin *Safir-i Simurg* risalesinin temel alınması tercih edilmiştir.

'Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulması' hadisesinin Türk-İslam minyatürlerinde sıklıkla işlendiği görülmektedir. Konuyla ilgili minyatürlerde cenneti tasvir eden mimari, tabii vb. estetik unsurlar değişebilmekle beraber, Hz. Âdem, Hz. Havva, melek, tavus kuşu ve yılan karakterleri, görünüşleri farklılık arz etse de kompozisyona temel karakterler olarak eşlik etmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi'nde yer alan *Falname* yazmasından konuyla ilgili bir minyatürde (Farhad vd. 2009: 69) cenneti temsil eden rengârenk çiçeklerin bulun-

Resim 1. 'Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması', *Falname*, y. 1610-15, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1703, f. 7b.

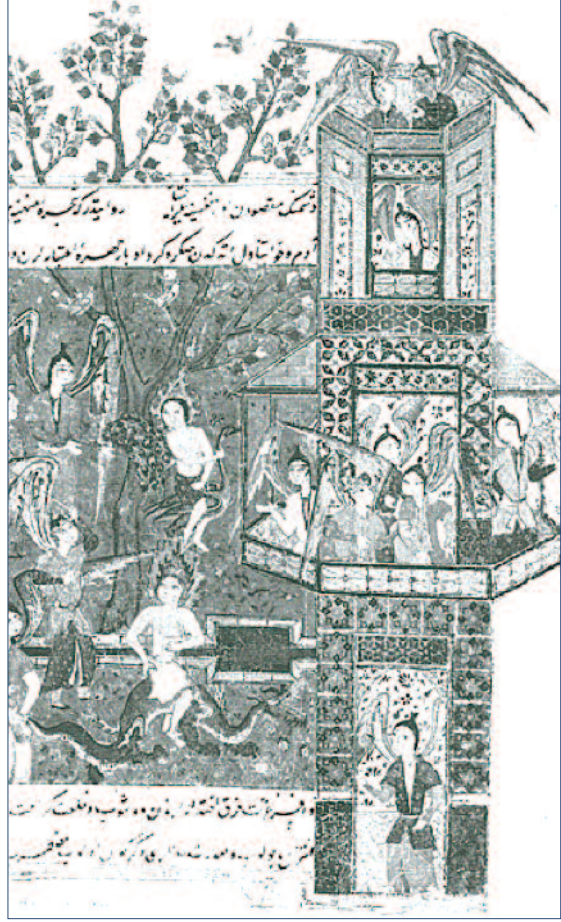
Resim 2. 'Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması', *Falname*, y. 1550-60, Arthur M. Sackler Gallery, S1986.251a.

duğu zeminde, başlarındaki alevden halelerle tasvir edilen Hz. Âdem ile Hz. Havva el ele tutuşur vaziyette ayakta resmedilmiştir (Resim 1). İncir yapraklarıyla örtülü kasık bölgeleri dışında gövdelerinin diğer uzuvları çıplak halde tasvir edilmiş çiftten, Hz. Havva'nın sol elinde buğday başakları taşıdığı görülmektedir. Arka planda cenneti betimleyen mukarnas başlıklı sütunlar arasındaki açıklığı örten beşik kemerli alanın yan tarafındaki kapıda şaşkın bakışlarıyla bir meleğin beklemekte olduğu ve meleğin ön tarafında, kapının eşiğinde de bir tavus kuşunun durduğu görülmektedir. Kapının dışında ise kıvrılmış gövdesiyle siyah bir yılanın varlığı dikkati çekmektedir.

Yine bir başka *Falname* nüshasında (Farhad vd. 2009: 99) bu kez çok sayıda melek tarafından kuşatılmış yeşil zeminli alan üzerinde başları haleli çiftten Hz. Âdem'in, ejderha görünümündeki yaratığın üzerinde oturduğu, Hz. Havva'nın da aynı şekilde bir tavus kuşu üzerinde resmedildiği görülmektedir (Resim 2). Üzerindeki Arapça 'Şeytan-ı la'in' ifadesinden Lanetlenmiş Şeytan'ı temsil ettiği anlaşılan kişi ise gri yüzlü ve yaşlı bir görünümde tasvir edilmiştir.

Resim 3. 'Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması', *Hadîkatü's-Süedâ*, Bibliothèque Nationale, suppl. Turc 1088.

Resim 4. 'Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması', *Hadîkatü's-Süedâ*, Collection Soustiel, Paris, fol. 8b

Fuzûlî'nin kaleme aldığı *Hadîkatü's-Süedâ* yazmasına ait minyatürlerden birinde (And 2010: 95) cennetin kapısının önünde ayakta durmakta olan Hz. Âdem ile Hz. Havva el ele tutuşmaktadır (Resim 3). Yan taraflarında meleklerden oluşan bir topluluğun beklediği çifti, arkadaki köşkün pencere ve balkonundan üç meleğin daha şaşkınlıkla seyretmekte olduğu görülmektedir. Hz. Âdem'in ayakucundaki bir tavus kuşu ile tavus kuşunun hemen ön tarafında bekler vaziyetteki bir yılan her zamanki mevcudiyetlerini korumaktadır. Yılanın sol tarafında ise siyah yüzlü ve siyah giysiler içindeki şeytanın bağdaş kurarak oturmakta olduğu görülmektedir. Bir başka *Hadîkatü's-Süedâ* nüshasında (Milstein 19 - 90) da bu kez kalabalık bir grup halindeki melek topluluğunun cennet köşkünün çatı, pencere, balkon ve kapısından kendilerini izlemekte olduğu Hz. Âdem ve Hz. Havva, cennet bahçesinde yine bir başka melek grubunun arasında bir su kanalının iki yakasında resmedilmiştir (Resim 4). Cennetten ay-

rılmak üzere olan çiftten Hz. Havva'ya üzerine oturduğu tavus kuşu, Hz. Âdem'e de bir yılan eşlik etmektedir. British Library'de yer alan bir başka *Hadîkatü's-Süedâ* nüshasındaki minyatürde⁽¹⁾ de gerek cennet bahçesinden gerekse cennet köşkünün balkonundan kendilerini izleyen meleklerin arasındaki el ele Âdem ve Havva çifti diğer örneklerde olduğu üzere köşkün dışında ayakta durmakta ve cennetten ayrılmak için hazırlanmaktadır (Resim 5). Ön planda da tavus kuşu, yılan ve gri tondaki yüzüyle şeytan kompozisyonu tamamlamaktadır.

1570-80 tarihli *Kıyasü'l-Enbiyâ* nüshasına ait 'Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın cennetten kovulması' konulu bir diğer minyatürde (Farhad vd. 2009: 212), bir ejder üzerindeki Hz. Âdem ile bir tavus kuşu üzerindeki Hz. Havva'nın cennetten uzaklaşmaları resmedilmektedir (Resim 6). Bu kez elindeki bir sopa ile çifti Adn cenneti bahçesinden uzaklaştır-

1. Söz konusu minyatüre British Library'nin internet sitesinden ulaşılmıştır. Minyatür ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.imagesonline.bl.uk/results.asp?image=036284&imagex=153&searchnum=0002>.

Resim 5. 'Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması',
Hadikatü's-Süedâ,
British Library, Or. 12009, f. 7v.

makta olan bir kişinin varlığı dikkat çekmektedir. Şeytan ise, bu defa diğer minyatürlerden oldukça farklı bir biçimde melek görünümünde tasvir edilerek ellerini adeta çifti cennetten uzaklaştırmakla ulaştığı zaferin coşkusuyla alkış tutar konumda birleştirerek kompozisyona katılmaktadır.

Kanatlarının üzerindeki yüzlerce nakışla sırmalara bürünmüş tavus kuşunun çirkin yılanla yoldaş olup horlanarak cennetten kovulmasının ve Hz. Âdem ile Hz. Havva çiftinin kovulmalarına sebep olmasının hikâyesi Attar'ın *Mantku't-Tayr*'ında detaylı olarak anlatılmaktadır. Eserin bir bölümünde tavus kuşu ile Hüdhüd'ün aralarında geçen konuşmada, padişahları Simurg'un (Resim 7)⁽²⁾ dergâhına varacak yüzünün olmadığını ve yalnızca dergâhının kapısının önüne varmakla yetinebileceğini dile getiren tavus kuşuna Hüdhüd'ün verdiği cevap şu şekildedir:

Benim Simurg'la ne işim olabilir ki, yüce cennet me-

Resim 6. 'Âdem ve Havva'nın Cennetten Kovulması',
Kısasü'l-Enbiyâ, y. 1570-80,
Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1228, f. 3b.

kânım olsun bana yeter.

Benim dünyada başka bir işim yok, tek isteğim bir daha cennetin yolunu bulabilmektir.

Hüdhüd kendisine dedi ki: "Ey yaptığı hatadan dolayı yolunu kaybeden!

Padişahın ev istenir mi?

Söyle bakalım ona yakın olmak eve sahip olmaktan daha iyi değil midir?

Padişah evden yeğ değil midir?

Heveslerle dolu olan cennet nefis evidir. Gönül evinin menzili ise sıdk makamıdır.

Hazreti Hakk azamet denizidir, Naim cenneti ise sadece bir katredir Attar 2009: 81).

Küll olanın cüzle, can olanın beden azalarıyla işinin olamayacağını dile getirerek Küll adamının Küll'ü görmesini, istemesini, seçmesini, Küll olup Küll kesilmesini tavsiye eden Hüdhüd, konuşmasına, konuya verdiği bir örnekle devam etmektedir:

Şakirdin biri üstadından sordu: "Âdem cennetten

2. Minyatür için bkz. Bernard Lewis vd., *The World of Islam Faith People Culture*, Thames and Hudson, London, 1980, s. 137.

niçin kovuldu?”

Üstadı dedi ki: “Âdem yüce cevher sahibi biriydi, cennete kanaat etti.”

Hatıftan şöyle bir ses geldi: “Ey cennete yüzlerce bağla bağlanan.

Bizim kulumuz her iki âlemde de bizim dışımızda bir şeyle kanaat etmemeli.

Bizim dışımızda kanaat ettiği şeyi zevale erdiririz.

Çünkü dosttan başkasına bağlanmak reva değildir.

Canın yeri cananın yanındır. Canansız yüz binlerce yer ne işe yarar?

Cananın dışında başka bir şeyle zinde olan biri Âdem bile olsa sürülüp kovulur (Attar 2009: 81, 82).

Attar’ın eserinde bildirdiği esas gayenin Hakk ile vuslatı gerçekleştirme noktasındaki sembolik yorumları, bir anlamda atası cennetten kovulan Âdemoğlu için Yaratıcıda ve Yaratıcıyla kurtuluşa giden menzilde anahtar hüviyetindedir. Mevlânâ’nın *Mesnevisi*’nde kendi tüylerini gagalayıp yolarak bedenini çirkinleştiren tavus kuşunun hikâyesini, güzelliği gurur silahı olan tavus kuşunun dilinden bildirmektedir. İhtişamlı kanatlarından ötürü kendisine her yönden yüz bela gelen tavus kuşu misali, gururun gururlananlara yüz bela getireceği noktasındaki görüşleri ile Mevlânâ’nın rengine ve kokuya bağımlı muhatabına asıl gayeyi unutmaması yönündeki telkinleri (Mevlâna 2004: 168) konuyla ilgili derin mesajlar içermektedir. Sebep; şeytan, yılan ya da tavus her ne olursa olsun cennetten kovulma ile neticelenecek yasak meyvenin yenmesi hadisesinin Allah’ın bilgisi dâhilinde ve takdiriyle gerçekleştiği muhakkaktır. Aksi durumda, hadise vuku bulurken şeytana mani olunmasıyla ve cennetten kovulmaya sebep olacak suçun işlenmesiyle belki de bir anlamda Hz. Âdem ile Hz. Havva ‘tefekküre daha varmamış halden çıkıp kendi kuvvetlerini idrak edemeyecek, iyi ile kötü arasındaki farkı göremeyecekti’. Vakanın bu şekilde cereyan etmesiyle de Âdemoğlu ikilikten kurtulacak ve mutlak olanın *Cihanın Canı*’nın arayışına girecekti (Ayvazoglu 1984: 24).

Sühreverdî ruhun nihai aydınlığına erişmesi amacıyla yaptığı yolculuğu betimleyen sembolik ve mistik risalesi *Safir-i Simurg*’da belirttiği üzere, her bir ruhun beden hapsine düşmeden önce, meleksele diyarda mevcudiyetlerini sürdürdüğünü düşünmektedir. Özünde ölümsüz ve meleksele cevhere sahip olan ruh bir bedene büründüğünde, iki parçaya bölünmüş ve parçalardan biri cennette kalmış, diğeri beden kalesinin hapsinde düşüşe geçmiştir. Bu yüzden bu dünyada daima mutsuz olan insan ruhu hakikatte diğer yarısı olan semavi ‘alter ego’sunu aramakta olup, öteki meleksele yarısına kavuşup semavi ikametgâhına yeniden erişemediği müddetçe nihai saadeti yakalayamayacaktır.

Bir defa gerçek benliğini temsil eden meleksele prototipiyle yani ruhani benliğiyle birleşmiş olan insan zekâsı, yeniden bu gerçek benliğiyle birleşmediği sürece kozmik labirentte gezinen kayıp bir çocuk misali huzura eremeyecektir (Nasr 1969: 73, 74).

Sühreverdî’ye göre selamete çıkmakla eşdeğer nitelikteki nihai aydınlığa (ışrak) ulaşmak, dünyadaki her şeyin O’nun Zâtının Nûru’ndan geldiği ve tüm cemal ve kemalin O’nun cömertliğinin armağanı olduğu Allah’ın ihsanıyladır. İlk Mutlak Nûr’un Zâtı olan Allah, sürekli ışık saçmakta, bu yolla tecelli edip her şeyi var ederek ışınlarıyla onlara hayat vermektedir (Schimmel 2001: 258). Sühreverdî’nin *Lugat-ı Muran* isimli risalesinde alegorik olarak değindiği tavus kuşu hikâyesinde tavus kuşunun kendi güzelliğini ve yaşadığı güzel bahçeyi unutarak kara bir mahfazaya hapsedildiğinden ve günün birinde kendi kökleri hususundaki artan tüm unutkanlığına rağmen, bir esinti eşliğinde algıladığı çiçek, ağaç, gül ve menekşe kokusuyla sıra dışı bir zevk duyduğundan bahsedilmektedir. Bu duygu aynı zamanda burada Sûfî ruhunu temsil eden tavus kuşunu (Lopez-Baralt 1992: 83, 84), kendisini bütün maddi bağlarından bağımsızlaştırarak bu ilahi esintinin nihai kaynağı olan Allah’ı keşfetmeye yöneltmiştir. *Safir-i Simurg* isimli risalesinde ise, ‘sabah esintisi Simurg’un nefesiyle gelir’ şeklinde Simurg ile Yaratıcıyı özdeşleştiren Sühreverdî, nihai derinlik anında tavus kuşu ile Simurg’un ilahi tabiatı paylaştıklarını bildirmektedir.

Mârifet makamına erişme yolculuğunu sembolik bir dille betimleyen inisiyatik risaleler (Sharif 1983: 375) Sühreverdî dışında Ortacağ İslam coğrafyasının önde gelen düşünürleri tarafından sıklıkla kaleme alınmıştır. Bu öykülerden bazıları birinci şahıs dilinden anlatılır; yaşanmış ruhsal serüveni yansıtır ve gerçek kişisel inisiyasyon öyküleridir, bazıları melekler ile bazıları da –gerçekte Mürşid-i Kâmil ya da manevi rehber olan– gizemli bir şeyhle karşılaşma sahnesi ile açılmaktadır. Diğerleri bir meseller ya da simgesel öyküler dizisi şeklinde sunulmaktadır (İbni Sina vd. 1997: 120). Ahmed Gazzalî’nin *Risaletu’t-Tuyur*’unda söz konusu ruh yolculuğu hikâyesi “Simurg hazretleri, izzet adasında, azamet ve kibriyâ şehrinde yaşar. Onun huzuruna varma arzusu, onları düşüncede ve hayrette bir kıldı. Sevk gerdanlığını boyunlarına takıp iştiaq kemerini bellerine bağladılar, talep nâlinlerini ayaklarına geçirdiler. Padişah’ın tahtına doğru varmak, ondan saadet hil’atini almak, onun kerem bahçesinde ve rızasının merasında otlamak için bir anda hep birlikte harekete geçtiler. Şevk ateşi yüreklerinde kıvılcımlanıyor, istek diliyle yol yordam araştırıyorlardı” (İbni Sina vd. 1997: 194) şeklinde ifade edilmektedir.

Necm-i Râzî'nin *Risaletü't-Tuyur*'unda da örneğin Simurg'la ilgili şu ifadeler yer verilmiştir: "Gönül güvercini Süleyman-ı Kibriyâ'nın fermanını alarak Kaf Dağı'na, uzaklara uçan Anka-yı Muğrib'in yuvasına doğru yola koyulur. Bu uzun, macera dolu, hayret verici bir yoldur: Bu hayat yoludur!" (İbni Sina vd. 1997: 205). Necm-i Râzî'nin çağında maksadı anlatmak için kuşların dilinden hikâyeler yazmak yeni bir şey değildir; 6/12. yüzyılın sonlarında, özellikle insanoğlunun esir kuşlara benzetilmesi ve Tanrı'yı simgeleyen Simurg ve Anka'ya ümit bağlaması oldukça yaygın bir mazmundur. Derin düşüncelerin ruhu ten kafesinden felsefî ve irfânî feryatlar koparmaktadır. Toplumsal dertleri, sıkıntıları, yarınları olanlar da çevrenin ve toplumun tuzaklarından, zalimlerin ve bozguncuların avlanma kafeslerinden yakınmaktadır. O günlerde İbn Sina'nın *Risaletü't-Tayr*'ı, bunun işrak şeyhi Sühreverdî tarafından yapılan Farsça çevirisi, Ahmed-i Gazzalî'nin *Risaletü't-Tuyur*'u ve Attar'ın *Mantıku't-Tayr*'ı yazılmış bulunmaktadır. Öyle anlaşıyor ki Necm-i Râzî bunlardan bazılarını görmüş ve okumuştur. En azından kendi konusunu temsil olarak işlerken onlardan etkilenmiş olmalıdır (İbni Sina vd. 1997: 205, 206).

Hakikatte Simurg'u ruh kuşu olmasıyla insanın ruhani gelişiminde son aşamanın sembolik temsilcisi olarak ele alan Sühreverdî, Simurg'a atfettiği birtakım nitelikler eşliğinde ruhani yolculuğu somutlaştırmaktadır. Örneğin 'Anka kuşu Kaf Dağı'nda oturarak sesiyle uyuyanları uyandırır, sesi herkese ulaşır; ama çok az kişi bu sesi işitir' (Sühreverdî 2006: 47) şeklinde nitelendirilen durum ruh yolculuğuna namzet kişinin birtakım merhaleler eşliğinde ihtiyaç duyduğu sesleri işitecek mertebeye erişeceğine işaret etmektedir. Sühreverdî'nin bildirdiği üzere ilahi tecelli öncelikle anlık ışıltılar şeklinde gelmekte ve sonrasında zihnin ve düşüncelerin toplu halde bulunduğu sekine durumuna geçmektedir. Bu aşamayı müteakip mistik tüm vasıflarını yok etme safhasını yaşamaktadır. Beş aşamada değerlendirilen tevhid makamının en yüksek mertebesinde sâlik kendisini Allah'ta kaybetmektedir. Bu aşamadan sonrası ise, ebedi hayata girizgâhtır. Kişideki Allah sevgisini mükemmele erişmiş ruhun en yüksek mutluluk mertebesi olarak nitelendirmektedir Sühreverdî. Bu merteye ise *hakikat*in sezgisel olarak kavranması ve nihai gerçekliklerin idrak edilmesidir ki insan ruhu *arayıcıların* en asili ve *hakikat*, marufun en yücesidir (Smith 1937: 1171, 1172). Yine 'Anka kuşunun gölgesi ağır hastalar için faydalı olup şifa hükmündedir' ve 'Onun yemeği ateşten dir; her kim bir tüyünü sağ tarafına bağlayıp ateşin üzerinden geçerse ateşte yanmaktan kurtulur' (Sühreverdî 2006: 48) gibi ifadelerle *fenâ* makamına atıfta bulunmaktadır.

Sühreverdî'ye göre aynı zamanda Simurg'un yuvası olan *tüm tohumlar ağacı*, ruhun ilk şekline (şekl-i evvel) geri dönüşü ile irtibatlandırılmaktadır. İncil ve Kur'an'daki ifadesiyle Hz. Âdem ile Hz. Havva hikâyesi de Adn (Aden) bahçesinde, iyiyi ve kötüyü bilme ağacı olan kozmik ağaçla (şeceretü'l-huld) ilgili olarak geçmektedir (Cole 1994: 157, 158). Sühreverdî ruhunu irşad etme gayesindeki ve hasta konumda bulunan sâlikin Kaf Dağı'na gitmesinin gerekliliğinden, orada bulunan bir ağacı öne sürerek bahsetmektedir. İşte Simurg'un yuvası da bu ağaç üzerindedir. Sâlik bu ağacı eline geçirmeli ve onun meyvesini yemelidir. Bundan sonra hasta doktora ihtiyaç duyamayacak ve kendisi tabip olacaktır. Bu makam da, insânî nefsin kendisini Nurlar Nûru'nun işrakıyla idrak ettiği, kendisinin ve bütün nurların Nurlar Nûru'nun kahhâr nûrunda yokluğa büründüğü idrak seviyesi olmalıdır (Yenen 2007: 127).

Resim 7. 'Kuşların toplanması', Mantıku't-Tayr, 1493, Bodleian Library, Elliot 246, 25b.

Yasak ağacın meyvesinin yenmesiyle cennetten kovulma hadisesinde, temsili olarak bir kuşun (tavus kuşu) vakaya ön ayak olan rolü vasıtasıyla gelen dünya sürgünü, anlaşıldığı üzere yine bir başka kuş (Simurg) ile sembolleştirilen ruhani sülûk ile ukbâ refahına dönüşebilecektir. Ancak bir anlamda hadisedeki rolü itibarıyla, ibret vesikası kimliğiyle tavus kuşuna sıklıkla minyatür kompozisyonlarında yer verilmişken, 'Yokluk'ta Varlık bulma'yı temsil eden Simurg'un tasavvufi kimliğinin, onun musavvirler tarafından tasvirini kısıtlamış olabileceğini düşündürmektedir.

Burada özellikle belirtmek gerekir ki, oldukça ince ve detaylı işçiliğiyle minyatür sanatının icra edilmesinde tercih edilen konuların rastgele seçilmiş konular olmadığı, ibretlik ve kapsamlı mesajlar içeren hadiselerin ya da unsurların bu sanatta bilhassa ifadesini bulduğu düşünülmektedir. Bu perspektiften değerlendirildiğinde, elyazmalarında Simurg'un ve Simurg ile ilgili konuların tasvirine yer verilmiş olması büyük önem arz etmektedir. Her ne kadar söz konusu minyatürlerde Simurg bu çalışmada vurgulanmaya çalışılan tasavvufi boyutundan ziyade mitolojik boyutuyla ele alınmışsa da, Simurg'un gerek efsanelerdeki sıklıkla feraset sahibi, ileri görüşlü, rehber vasıfları ve anaç tavırlarıyla, gerekse şifa dağıtıcı, tedavi edici ve yönlendirici tavsiyelerde bulunan hususiyetleriyle tasvir edilmiş olması onun önemini tekrar tekrar ortaya koymaktadır ⁽³⁾.

Daha önce de vurgulandığı üzere, minyatürlere fazla yansıtılmamış olsa da, Simurg'un ününü borçlu olduğu asıl vasfı tasavvufta kazanmış olduğu *fenâ fillâh* kavramıyla ilgilidir. Ancak ruh yolculuklarının, seyr-i sülûk hikâyelerinin sembolik bir dille ifade edildiği, bilhassa Ortaçağ'da yaygınlaşan kuş risalelerinde, insan-ı kâmil olma amacıyla ruh yolculuğuna çıkan sâlikin erişeceği nihai mertebeyi temsil etmesi, Simurg'un tasvirini zorlaştırmış olabileceğini düşündürmektedir. Sanatçıların bu kadar kutsiyet içeren bir makamı temsil eden bir varlığı resmetmekten kaçınmış olmaları muhtemeldir.

Böylelikle gerek minyatürlere yansıyan gerekse risalelerde betimlenen boyutlarıyla tavus-simurg ilişkisi düşüş-yükseliş kavramlarına yüklenen anlam çeşitliliğiyle farklı bir zenginlik kazanmaktadır. Bir anlamda tasavvuf çevrelerinde sıklıkla dile getirilen, bir kutsî hadisle bağlantılı olarak "Allah'ın gizli bir hazine iken bilinme arzusuyla Âdemoğlu'nu halk etmesi" anlayışı, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın günahı işlemeleri neticesinde cennetten kovulmaları hadisesini daha anlaşılır kılmaktadır. Bu bağlamda insanoğlu için çetin bir mücadele kaynağını teşkil eden dünya hayatı, ümitsizliğe yer vermeyen İslam anlayışıyla şekillenerek, mükemmele erişme noktasında insanoğluna yeni ufuklar açacaktır.

3. Söz konusu Simurg minyatürleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Hayrunnisa Çakmakçı, *Türk-İslam Minyatürlerinde Simurg Tasviri ve İkonografisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2011.

KAYNAKLAR

- AND, M. (2010). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ATTAR, F. (2009). *Mantıku't-Tayr*, çev. Sedat Baran, İstanbul: Lacivert Yayıncılık.
- AYVAZOĞLU, B. (1989). *İslam Estetiği ve İnsan*, İstanbul: Çağ Yayınları.
- COLE, J. R. I. (1994). "The World as Text: Cosmologies of Shaykh Ahmad Ahsa'ı", *Studia Islamica*, <http://www.jstor.org/stable/1595855> (11.7.2012).
- ÇAKMAKÇI, H. (2011). *Türk-İslam Minyatürlerinde Simurg Tasviri ve İkonografisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- FARHAD, M., BAĞCI, S. (2009). *Falnama The Book of Omens*, USA: Thames&Hudson.
- İBNİ SİNA, SÜHREVERDİ, GAZZALİ, RAZİ. (1997). *İslam Felsefesi'nde Sembolik Hikâyeler*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- LEWIS, B., ETTINGHAUSEN, R., GRABAR, O., SAVORY, R. M. (1980). *The World of Islam Faith People Culture*, London: Thames and Hudson.
- LOPEZ-BARALT, L. (1992). *Islam in Spanish Literature from The Middle Ages to Present*, Netherlands: Brill-Leiden.
- MEVLÂNÂ. (2004). *Mesnevi*, haz. Adnan Karaismailoğlu, c. 2, Ankara: Yeni Şafak Kültür Armağanı.
- MILSTEIN, R. (1990). *Miniature Painting in Ottoman Baghdad*, USA: Mazda Publishers.
- NASR, S. H. (1969). *Three Muslim Sages*, New York: Caravan Books.
- SCHIMMEL, A. (2001). *İslam'ın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- SHARIF, M. M. (1983). *A History of Muslim Philosophy I*, Karachi: Royal Book Company.
- SMITH, M. (1937). "Three Treatises on Mysticism", *Bulletin of the School of Oriental Studies*, University of London, vol. 8, <http://www.jstor.org/stable/3488545> (11.7.2012).
- SÜHREVERDİ, Ş. (2006). *Cebrail'in Kanat Sesi*, çev. Sedat Baran, İstanbul: Sufi Kitap.
- YENEN, H. (2007). *Sühreverdi Felsefesinde Epistemoloji*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- <http://www.imagesonline.bl.uk/results.asp?image=036284&imagex=153&searchnum=0002> (2.2.2011).

